

Digilektus a lektusok rendszerében¹

1. A lektusok rendszere. – A szociolingvisztika alaptételének számít, hogy a nyelv változatokban létezik (KISS 2002: 74, WARDHAUGH 1995: 49, 102). Ám nem ennyire egyöntetű a vonatkozó szakirodalom e változatok meghatározásában, illetve kategóriákba sorolásában.

Dolgozatom célja kettős: egyrészt a téma újabb szakirodalmának felderítése és összevetése, majd a LÖFFLER-féle modellnek a kibővítése egy saját terminussal: a digilektussal; másrészt pedig a digilektus sajátosságainak tömör összefoglalása.

A) A nyelvváltozat meghatározásai. – A CHARLES-JAMES BAILEY-től származtatott *lektus* kifejezésnek többféle meghatározását adja meg a szakirodalom. Az egyik definíció szerint olyan hangtani, szókincsbeli, szerkezeti különbségeket felmutató változatok, „amelyekben az egyes beszélők kölcsönösen és könnyedén megértik egymást” (KÁLMÁN – TRÓN 2005: 29). Ennél még tágabban határolja körül a lektus fogalmát PETER TRUDGILL: „semleges kifejezés, amely a nyelv bármely fajtájára – dialektusra, kiejtésváltozatra, szociolektusra, stílusváltozatra vagy regiszterre – vonatkozhat, amelyet a nyelvész külön entitásként kíván tárgyalni” (TRUDGILL 1997: 63).

B) A nyelvváltozatok csoportosítása². – SEBESTYÉN ÁRPÁD (1988: 117–8) rendszerében a magyar nyelv rétegződésének legfőbb csoportjai a normatív nyelvváltozatok (irodalmi nyelv és köznyelv), a területi (vagyis: a népnyelv különböző nyelvjárástípusokkal) és a társadalmi nyelvváltozatok (ide tartoznak a csoportnyelvek: a szaknyelvek, a hobbinyelvek, az életkori változatok és az argó). WACHA IMRE (1992: 89–90) pedig négy szempont alapján csoportosít: így jön létre az igény szint szerinti, a területi-földrajzi, a foglalkozás szerinti és a társadalmi rétegződés kategóriája. RONALD WARDHAUGH (1995: 115–30) regionális/területi és szociális/társadalmi nyelvváltozatokat különböztet meg. PETER TRUDGILL (1997) rendszerezésében a társadalmi változat, a szociolektus és a területi változat, a dialektus mellett még a dzsenderlektust, azaz a nemek szerinti nyelvváltozatokat említi. Szintén TRUDGILL-nál ismerhetjük meg a társadalmi dialektus-kontinuum elméletét (alapelemei a bázilektus, a mezolektus és az akrolektus). KISS JENŐ (2002: 74) szociolingvisztikai munkájában három fő kategóriát ismertet, ezek a következők: köznyelvi (altípusai a beszélt és az írott köznyelvek), illetve társa-

¹ Köszönöm Korompay Klára segítő lektori megjegyzéseit.

² A nyelvváltozatok elméleti kérdéseinek tárgyalása természetesen nem az 1980-as években kezdődött. Az irodalmi nyelv, a nyelvi norma témakörével többek között BENKŐ LORÁND, DEME LÁSZLÓ, PAIS DEZSŐ, SZATHMÁRI ISTVÁN foglalkozott. Jelen munka szándékoltan nem nyújt tudománytörténeti áttekintést, terjedelmi okok miatt az újabb szakirodalom összegzésére szorítkozik.

dalmi nyelvváltozatok (vagyis a csoport- és a szaknyelvek), valamint a területi változatok: a nyelvjárások. KÁLMÁN LÁSZLÓ és TRÓN VIKTOR (2005: 30) munkájukban etnikai, területi, társadalmi nyelvváltozatokat különítenek el, és ide sorolják az egyéni nyelvhasználatot, az idiolektust is.

A korábbiaktól eltérő terminológiát, de hasonló rendszerezést alkalmaz BAŃCZEROWSKI JANUSZ (2000, 2008: 20). Az idiolektus az ő rendszerében is egy konkrét ember nyelve, ezzel szemben egy tetszőleges közösség vagy embercsoport nyelvét BAŃCZEROWSKI közös/kollektív polilektusnak nevezi. Egy etnikai közösség polilektusa az etnolektus. Ennek sajátos típusai-variánsai vannak ebben a rendszerben: a nációlektus (a nemzeti nyelv); a szociolektus (csoportok, rétegek, társadalmi osztályok polilektusai, társadalmi alapon) és a dialektus (meghatározott etnolektusok bizonyos variánsai, területi alapon). (A csoportosítási módok összefoglalását lásd az 1. ábrán.)

1. ábra

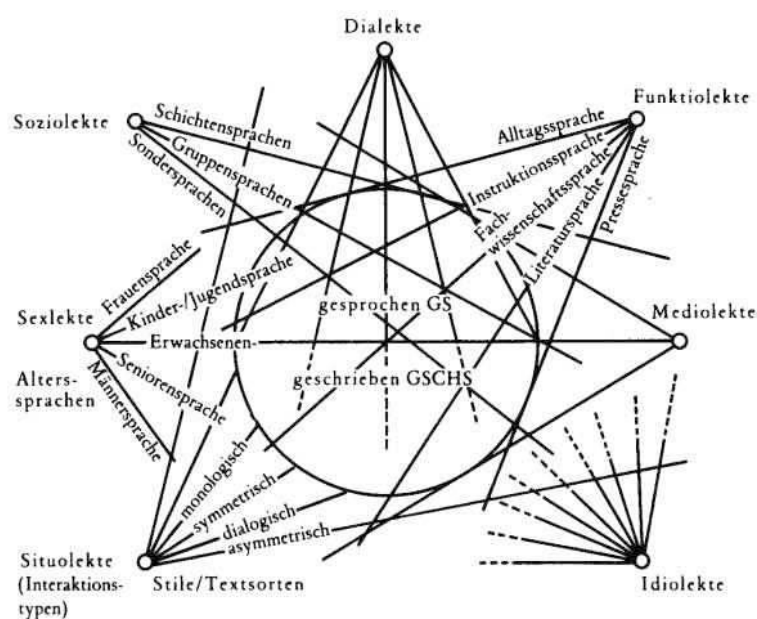
A lektusok csoportosítási módjai

Szerző (megjelenés éve)	Változatok
SEBESTYÉN ÁRPÁD (1988)	normatív nyelvváltozatok (irodalmi nyelv és köznyelv) területi (népnyelv különböző nyelvjárástípusokkal) társadalmi (csoportnyelvek: szaknyelvek, hobbinyelvek, életkori változatok, argó)
WACHA IMRE (1992)	igényszint szerint: irodalmi, köznyelv, népnyelv területi-földrajzi elkülönülés szerint: nyelvjárások foglalkozás szerint: szaknyelvek társadalmi rétegződés szerint: réteg- és csoportnyelvek
RONALD WARDHAUGH (1995)	regionális/területi szociális/társadalmi
PETER TRUDGILL (1997)	szociolektus = társadalmi változat dialektus = területi változat dzsenderlektus
KISS JENŐ (2002)	köznyelvi (a beszélt és az írott köznyelvek) társadalmi (a csoport- és a szaknyelvek) területi változatok (a nyelvjárások)
KÁLMÁN LÁSZLÓ – TRÓN VIKTOR (2005, 2007)	etikai területi társadalmi + idiolektus
BAŃCZEROWSKI JANUSZ (2000, 2008)	idiolektus (egy konkrét ember nyelve) közös/kollektív polilektus (egy tetszőleges közösség vagy embercsoport nyelve) – etnolektus (egy etnikai közösség polilektusa) ○ nációlektus (nemzeti nyelv; az etnolektusok speciális kategóriája) ○ szociolektus (az etnolektusok sajátos variánsai, csoportok, rétegek, társadalmi osztályok polilektusai, társadalmi alapon) ○ dialektus (meghatározott etnolektusok bizonyos variánsai, területi alapon)

A KISS JENŐ-féle 2002-es rendszeren kívül minden eddig bemutatott modellből hiányzik a kommunikáció közvetítő közegének, a médiumnak a figyelembevétele. Ezt megtalálhatjuk azonban egy már huszonöt éves, 1985-ös német szociolingvisztikai munkában: a HEINRICH LÖFFLER-féle modell a nyelvi valóság ábrázolását célozta meg (Sprachwirklichkeitsmodell). Sajátossága, hogy hat fő aspektusból közelít a nyelvváltozatokhoz. Sajátos kategóriát képvisel az egyéni nyelvhasználatot felölelő idiolektus (Idiolekt). LÖFFLER a hagyományosan nyelvváltozatként említett areális (dialektus) és társadalmi változatok (szociolektus) mellett funkció (funkciolektus; Funktiolekt), szituáció, stílusok és szövegfajták (szituolektus, Situolekt), nemek (szexolektus, Sexolekt) és életkor, valamint médium (mediolektus, Mediolekt) szerint is csoportosítja a nyelvváltozatokat. LÖFFLER szerint a kategóriák nyelv(észet)en kívüli szempontok alapján jöttek létre, ám az egyes lektusokat nyelvi tulajdonságok különböztetik meg egymástól (LÖFFLER 1985: 87–175; 2. ábra).

2. ábra

LÖFFLER szociolingvisztikai modellje (1985: 87)

2. A digilektus. – Ebben a modellben illeszkedhet egy újfajta nyelvváltozat: a digilektus. A *Lehet-e lektus a digilektus?* kérdésre a már idézett, TRUDGILL-féle definíció ad választ – tehát bármely, az elemzés céljára létrehozott nyelvváltozati kategória lehet lektus.

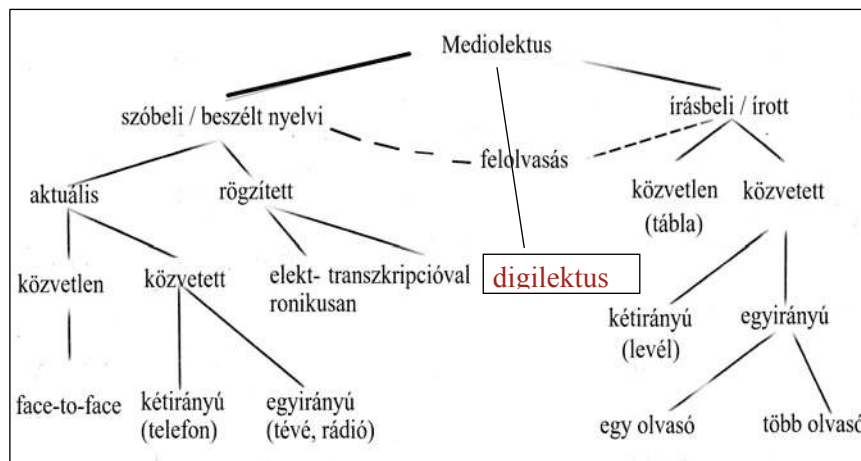
A nagymértékű internetpenetráció és az ezzel járó nyelvi hatások mindenképpen befolyásolják a nyelvhasználatot. Új információtovábbító, digitális eszközök jöttek létre (mobiltelefon, internettel összekötött számítógép, illetve ezek kombinációi, az „okostelefonok”), amelyek nem csupán az üzenetek megformálási módjára, hanem további, akár nyelvi jellegzetességeire is hatnak. Ez a sajátos, más médium által közvetített kommunikációra nem jellemző tulajdonságokkal rendelkező új nyelvváltozat a digilektus.

A legújabb, kognitív irányzat(ok) szerint a nyelvi jelek nem az objektív valóságon alapulnak, hanem az emberi tapasztalaton. A valóság folyamatos, így nyelvi leképezése sem lehet más. Márpedig a világ jelenségeinek nyelvi kategorizálása is az emberi tapasztalaton alapszik, a szubjektív határok tehát elmosódnak. A nyelvi kategorizálás – a kognitív szemantika vallói szerint – elsődlegesen a prototípus- és sztereotípa-elmélettel lehetséges (BAŃCZEROWSKI 2008: 7–13). Ugyan a nyelv egy és oszthatatlan (BAŃCZEROWSKI 2008: 88), feldolgozására, elemzésére lehet különféle kategóriákat létrehozni, még akkor is, ha tudjuk, hogy ezeknek a határait nem lehet szigorúan egymástól elválasztani.

A LÖFFLER-féle rendszer erős dichotomikus oppozíciókkal dolgozik, ezeket célszerű a fentiek alapján fellazítani, a kategóriák tehát nem rendelkezhetnek a 3. ábrán jelzett szigorú határokkal, ám iránymutatásul ez az ábra is szolgálhat. A digilektus tehát a mediolektusok, vagyis a médium szerinti nyelvváltozatok egyik fajtája.

3. ábra

A löffleri, szigorúan dichotomikus mediolektus-csoportosítás
(LÖFFLER 1985: 91 és 98 alapján, saját fordítás; irányjelzésül beleillesztve a digilektus)

A) A digilektus mint mediolektus. – A digitális forradalom nyomán lehetséges az írás térbeliséget áthidaló tulajdonságának összekapcsolása a tradicionálisan a szóbeliség jellemzőjeként feltüntetett interaktivitással. Többek között ez vezet az írásbeliség-szóbeliség dichotómiájának fellazulásához. E témakör min-

dig is vitát okozott a nyelvfilozófiában: a nagy választóvonal-elmélet (Great Divide) szerint az írás és a beszéd két, mereven elhatárolt entitás, amelyek bináris oppozícióban állnak. Elfogadottabb az a nézet, amely szerint a két közeg kontinuitást alkot, számtalan átmeneti formával (BENCZIK 2001). A hangzó és az írott nyelv egyfajta sajátos közeledése az internet nyújtotta kommunikáció, amikor a beszélők szinte egyidejűleg, írásban, mégis a beszélt nyelvhez hasonlóan továbbítják közléseiket (GÓSY 1999: o. n.).

Az éles szembeállítást szokás – KOCH és OESTERREICHER (1994) nyomán – a konceptuális és a mediális írásbeliség, illetve szóbeliség kategóriájával finomítani (4. ábra). A szerzőpáros megállapította, hogy a „szóbeli” és az „írásbeli” terminusok két- (sőt több-) jelentésűek. Ezért elkülönítették egymástól a médium szerinti, illetve a koncepció szerinti szóbeliséget és írásbeliséget. A médium alapján való megkülönböztetés a nyelvi megnyilatkozás megvalósulási médiumára vonatkozik, vagyis arra, hogy a szöveg fonikusan vagy grafikusan jelenik-e meg. E különbségtétel dichotomikus. (A se nem szóbeli, se nem írásbeli jelnyelvet ez az elképzelés figyelmen kívül hagyja. A modell további hiányosságairól, esetleges többértelműségéről és az időközben megváltozott kommunikációs körülményekből adódó eltérésekről: DÜRSCHIED 2006: 50–3.) Ezzel szemben a koncepció fogalom a megnyilatkozás „modalitását”, kifejezőmódját jelöli, és skálaszerűen értelmezendő. A konceptuális és a mediális írásbeliség és szóbeliség között nincsen szoros korreláció, sajátos keresztesetek is előfordulnak (például a mediálisan írásbeli, de konceptuálisan szóbeli szövegek).

Míg az internetes szövegalkotás (elsődlegesen a csevegés) előtt a konceptuális szóbeliség még írásban is mindenképpen kötődött a mediális szóbeliséghez (pl. jegyzőkönyvek – hallott szöveg lejegyzése, filmforgatókönyvek – az elmondandó vagy felolvasandó szöveg megírása), addig az internetes csevegéssel ez a kapcsolat eltűnik: létezik konceptuális szóbeliség anélkül, hogy a mediális szóbeliség időben megelőzné vagy közvetlenül követné. A csevegésben használjuk a kommunikáció történetében először az írást szimultán, direkt és szituációhoz kötött verbális érintkezésre (STORRER 2001: 4).

4. ábra

A konceptuális, illetve a mediális írásbeliség és szóbeliség
(KOCH – OESTERREICHER 1994: 588 és DÜRSCHIED 2006: 45 alapján V. Á. módosításaival)

		konceptuális írásbeli	konceptuális szóbeli
		←	→
mediális írásbeli	nem elektronikus	törvény; tudományos dolgozat; képeslap; jegyzőkönyv; forgatókönyv	
	elektronikus	hivatalos e-mail; fórum; blog; magán e-mail; üzenőfal; tweet; cset	
mediális szóbeli		tudományos előadás; prédikáció; rádióinterjú; talkshow; társalgás	

A digilektus legismertebb szövegműfajai, sajátos szövegtípusai a következők: (magán és kör-) e-mail, fórumhozzászólás, blog és vlog, csevegés-csetelés, tweet (a miniblog-szolgáltatásnak nevezett Twitteren közzétett rövid üzenet), poszt (a közösségi oldalak, pl. Facebook, iwiw üzenőfalán publikált szöveg), komment. Ezek részletes jellemzése nem e munka feladata. Spontán alkotásmódjuk, a gyorsaságra és rövidségre való törekvés miatt a mobiltelefonon küldött sms-eket is a digitális műfajok közé sorolom (annak ellenére, hogy a többi felsorolt formával ellentétben főszabály szerint nem számítógépen írják őket). „Olyan emberek küldözgetnek egymásnak írásos üzeneteket, akik egyébként alig-alig írnak, miközben ugyanazon eszköz – a mobiltelefon – segítségével szóbeli kapcsolatot is létesíthetnének. Az sms népszerűsége ellentétben az írás visszaszorulásának a tapasztalt tendenciájával, ezért még akkor is meglepő, ha itt tényleg csak igen rövid szövegekről van szó.” (BENCZIK 2001: 209; további irodalom az sms-ről: BALÁZS 2003, 2004, 2005, 2006, 2007; ÉRSOK 2004; FREHNER 2008; VESZELSZKI 2002, 2005a, 2005c és 2007).

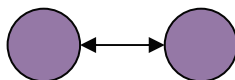
B) A digilektus jellemzői. – A digilektust a továbbiakban pragmatikai-szövegtani, lexikai, grammatikai és formai szempontokból jellemzem vázlatosan, az egyes aspektusokhoz tartozó jellegzetességeket egyelőre csak felmutatva, a következő alapelv szem előtt tartásával: „A nyelvi komponensek közötti demarkációs vonalak megrajzolása kizárólag csak gyakorlati kutatási célokat szolgálhat, mivel az elemzés célja mindig megszabja a kutatási terület határait” (BAŃCZEROWSKI 2008: 77).

1. A digilektus pragmatikai-szövegtani jellemzői. – Beszélői konstellációk szerint négy fő típust különböztetünk meg a digitális nyelvhasználatban (is) (5. ábra). Magánbeszélgetéshez hasonlít a beszélők kapcsolata a privát csevegésben vagy a két internethasználó közötti e-mail-váltásban. A technika lehetővé teszi azt is, hogy egyszer megírt üzenetünket egyszerre akár több partnerhez is eljuttassuk. A kör-email – a körlevél mintájára – egyazon levélszövegnek a több címzetthez való elküldése (hasonlóképpen a kör-sms); a fórumbejegyzés, az üzenőfal, a blog és a tweet esetén ezzel szemben vagy bárki, vagy egy bizonyos felhasználói kör számára olvasható a továbbított szöveg. A levelezőlistán küldött üzeneteket szokás a „több az egyhez” konstellációhoz sorolni, bár elképzelhető, hogy ez is inkább a következő típusba tartozik (hiszen a levelezőlista bármely szereplője küldhet a többieknek e-mailt, rendszerint nem csak passzív befogadó). Több szereplő kommunikál – akár egyszerre is – több résztvevővel a nyilvános csetoldalakon, de maga a fórum mint szövegtípus is ide tartozik (ám az egyes fórumbejegyzések önállóan már inkább az említett második típushoz, vagyis az „egy a többhöz” kommunikációs helyzethez köthetők).

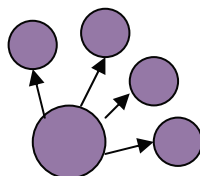
5. ábra

Beszélői konstellációk (példával a szövegtípusra)

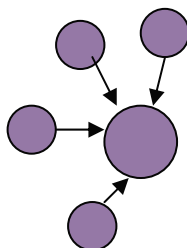
5.1. egy az egyhez: (magán)csevegés, e-mail

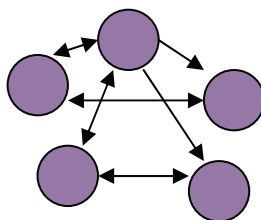
5.2. egy a többhöz: kör-email, hírlevél, fórumhozzászólás, komment, üzenőfal, blog, tweet (+ kör-sms)

5.3. több az egyhez: levelezőlista

5.4. több a többhöz: közös blog, fórum, többszereplős (nyilvános) csevegés

Ha a tematikus váltásokat tekintjük, akkor a csetszövegekben ugrásszerű fordulóváltásokat és egymásba fonódó tematikus szálakat figyelhetünk meg. Ezt példázza az alábbi két párbeszéd részlet (6. ábra). Az első beszélgetésre inkább – a

DANEŠ-féle terminust adaptálva – a lineáris progresszió, míg a másodikra a többszöri visszatérés, a rekurzív technika a jellemző: itt a csetelők még a beszélgetés végén is visszatérnek a legelőször felvetett témához. A tematikus ugrások vizsgálata még további, részletes elemzést igényel.

6. ábra

Két csetes párbeszéd részlete (a témaváltásokat a bekezdések, a beszélőket pedig különböző színek jelölik)

6.1. Első csetes párbeszéd – viszonylag lineáris tematikus progresszióval

[...] **B:** hmm

B: komoly döntés

A: lassan csörgök az uramnak

B: felrúgni mindent

B: okker

B: én meg megyek fürdeni

B: holnap megyek fel

B: aztán du. indulunk

B: jó 7vgt

A: jó pihenést

B: szép húsvétolást

A: nem vágtam a szavadba

A: ugye?

B: kedden beszélünk

B: neeem :D

A: holnap kalácsot sütök

B: csöndes voltál

B: hűűű, húsvéti kalács?

A: kedden mesélek az élményről

B: de jó

B: beugranék én is

B: nagyon jó vt a szomb vacsi

A: gyere

B: jók a képek

B: látszik, h milyen hangulatos a lakáskád

A: örülök

A: bírlak

A: puszi

B: pusszanat

6.2. Második csetes párbeszéd – rekurzív, ciklikus tematikus progresszióval

C: szia

C: fenn vagytok már?

C: mi is nemrég keltünk

C: ár főzök

C: de csinálom a dolgom is

D: szia

D: felkeltem félig

D: az ágyikóban dolgozom

C: kijavítottad a honlapodat,

C: de jó neked

D: [név] meg átszaadt [név]-hoz

C: én már mosok is

D: kijavítottam!

D: most csak oldatörést nem tudtam beletenni

C: mit dolgozol

D: úgyhogy most marad így

C: de legalább új és tavaszi:)

D: most kezdek fordítani

C: nézem is küldtél vmit

D: [név]-t

D: tudsz segíteni majd 7vgn??

C: hát persze

C: mikor jössz

D: csüt reggel

C: mert mi szombaton estig javítunk

D: jajne mit?

D: szomb megyek [név]-hoz

C: magyar 280-nál több doka

D: szülinapozni

D: 280-nál több?? uhgg

C: péntek is hatos felvételi

D: én meg ynvizsga

D: [név]-vel

C: hétfő nem jó?

C: akkor megpróbálok maradni itthon

C: b

D: hétfő?

D: jó, megpróbálok maradni

C: majd megbeszéljük még

D: okker

D: fordítani kezdek..

C: oksi

C: nézem az [név]-est

D: oksi köszi

C: puszka

D: puszurák

Kiemelten fontos – például a csevegésszövegekben – a nyelvi rituálék (úgy, mint a köszönés és elbúcsúzás, köszönetmondás) szerepe. Ezt egyrészt az jelzi, hogy igen hosszadalmas az elbúcsúzás folyamata (7. ábra – itt az összesen 44 forduló csetes párbeszédéből 10 sor búcsúzkodás), másrészt pedig nagyon változatosak az erre a funkcióra kialakult nyelvi elemek (egyetértés: *okker, oksa, okk, oké, ja, jah, ya*; köszönések: *cyóka, pápá, pusszancs, puszika, pucc, cupp*; köszönetmondás: *thx, köcike, köcce, köszi, köszke, köx*; lásd még: VESZELSZKI 2005a).

7. ábra

Példa egy búcsúzkodásra

A: az jó lesz, most mennem is kell sajnos dolgozni
 A: nagyon köszönöm a segítséget, és bocsánat, hogy ilyen csapnivaló barátnő avgyok!!!
 B: oksi, vigyázz mgdra
 B: puszik
 A: te is nagyon!
 B: én se jobb mostanában sajnos
 B: puszikkkk
 A: na, majd helyre igazítjuk magunkat:9
 A: cuppanat
 B: pussszik

2. A digilektus lexikai jellemzői. – A digilektus szókincséről négy sajátosságot érdemes kiemelni, ezek a következők:

1. idegen (elsősorban angol) nyelvi hatás
2. új szóalkotások, új kollokációk
3. informatikai szókincs
4. (esetleg) csoportnyelvi vagy egyéni elemek

Az angol nyelvnek ebben a kommunikációs technológiában betöltött különleges szerepét jelzi, hogy a csetben használatos, netspecifikus akronimák (FIX 2001: 59, TEPLAN 2005: 51–3) nagy része angolból származik. Például: *OMG* (= Oh, my God 'Ó, istenem!'), *Thx* (= Thanks 'köszönöm'), *LOL* (= laugh out loud 'hangosan fel/kinevet'). Az angol nyelvi szavakat a magyar nyelvhasználók gyakorta a kiejtés szerint írják le (*like* > *lájk*, *love* > *láv*), sőt magyar toldalékokkal látják el (*like* 'kedvel' > *lájkol*, *love* 'szeret' > *lávól*, *lávcsi*; *chat* > *cset* > *csetel*), vagy éppen a leírt változatot hangosítják meg (*file* [fájl] > *filé*; *Facebook* [fészbuk] > *face*, ez utóbbinak játékos, olaszos hangzású változata a *fácse*).

A digilektushoz új szóalkotások (pl. *csörgizik*, *MSN-ezik*, *iwiwezik*, *csetel*, *fotosoppol* 'a Photoshop programmal képeket szerkeszt', *lájkol* 'Facebookon egy aktivitást kedvel', *posztol* 'hozzászólást közzétesz'), új kollokációk (pl. *lóg a neten*, *felmegy a netre*, *dob egy sms-t*) létrejötté is köthető.

A korábban csoportnyelvnek, egy zárt közösség nyelvhasználatához tartozónak ítélt szókincs, az informatikai szókészlet egyre inkább megjelenik a köznyelvben is. Kiemelten találunk ilyen adatokat a digitális médiához kötődő digilektusban (például: *szkennel, wlan, letöltés, fájl, program, alkalmazás ~ applikáció, júzer* 'felhasználó').

BAŃCZEROWSKI (2008: 285–336) nyomán metaszóvegnek, metainformációs közlésnek nevezem az olyan beszélgetésrészleteket, amelyekben a beszélgetés közegéről esik szó (például az MSN – újabb nevén a Windows Live – csevegőprogramban az MSN-ről, a Google levelezőrendszerén belüli csevegőszolgáltatásban a GoogleTalkról; 8. ábra).

8. ábra

Példa a metainformációs közlésre a GoogleTalkból

A: nem is tudtam h lehet itt irogatni

B: bezony :)

A: mindig tanul az ember

Egyéni, a résztvevők idiolektusából származó (*elslattyogok fürdeni, mogat fosok*) vagy csoportnyelvi, identitást vagy csoporthoz tartozást kifejező, közös előismeretet feltételező, akár szlengből származó elemek (*gyökérség, beolt egy buxát, smárol, kavar valakivel, tök gáz, zúzzunk*) is előfordulhatnak a digitális (magán)szövegekben.

3. A digilektus grammatikai jellemzői. – Grammatikai szempontból a digilektus leginkább a beszélt nyelvhez közelít. Így jellemzi egyrészt a redukált grammatika, a „távirati stílus”, másrészt a beszélt nyelv redundanciája (pl. a témaismétlő névmások: *www.atw.hu az van. de ftp.atw.hu az nincs. hol a hiba?*; lásd: VESZELSZKI 2008), harmadrészt pedig a gyors reakció a nyelvi változásra (pl. az *asszem* grammatikalizációja és lexikalizációja: *asszem épp vmi iesmire gondoltam*, lásd: VESZELSZKI 2010).

Sajátos személytelen szerkezetek a főnév + létige kapcsolatai. Minden bizonynyal a beszélő (GOFFMANi értelemben vett) arcát védi az, hogy e mondatokban a cselekvő grammatikailag nincs explicit módon jelölve: *Szercsi van. Lávcsi/Láwcsi van.* 'szeretlek'; *Rajság van.* 'rajok, menők vagyunk'. (A kétféle írásmódú *lávcsi/láwcsi* az angol *love* 'szeretet, szerelem' szó kiejtés szerint írott változata, magyar kicsinyítő képzővel ellátva.)

9. ábra

Két példa a redukált grammatikai szerkezetekre (csetszövegekből)

A: könyv: Iván Kati: szerelem@szerelem.hu

B: :)

B: hüüüü

B: neked való

C: tényleg, mi van az arabus terveiddel?

D: kell 500 ora a gepen

C: hol tartasz?

D: 200

C: akkor még nyugton kell maradnod egy db-ig

D: nyar tuti itt

4. A digilektus formai jellemzői. – A digitális nyelvhasználat formai jellegzetességei között rendszerint a következőket tartják számon: rövidítések, helyesírási változások (vagy változatok), csupa kisbetűs írás, ékezetek és írásjelek elhagyása, illetve az emotikonhasználat. (A formai jellemzőkkel foglalkozik a legtöbb, internetes nyelvhasználatot témájául választó munka.)

A csetelés rövidítéseinek fő célja az, hogy a gépelési sebesség megközelítse a normális beszédgyorsaságot – ezt az elvet a hálózott kommunikációban gyakran „az idő pénz” metaforaszerű bölcsességgel legitimálják. Éppen ez az alapja annak is, hogy a netes kommunikációban nagyobb a hibák és az elgépelések tolerálása (STORRER 2000, FIX 2001).

A digilektusbeli rövidítések legfőbb típusai: szóösszerántás (*vagyok > vok* és *wok*, *holnap > hnap* és *hn*, *szerintem > sztem*, *nagyon > naon* és *non*); betűhelyettesítés (*pusz > pux*, *szia > cya*, *szívesen > civ*, *köszí > köcce*), a magánhangzó kiejtésének nagybetűvel jelölése (*emlékszel > Mléxel*, *jó estét > jóST-t*, *ember > Mber*), a magánhangzók elhagyásával arab típusú írás (*puszi > px*, *bocsi > sry*, *ok > k*, *szóval > szvl*, *szeretlek > szrtlk*, *magam > mgm*, *velem > vlm*), illetve ide kapcsolódik a káromkodások eufemizáló rövidítése is (*b+*) (vö. VESZELSZKI 2009).

Szintén a gyorsaságot szolgálja a folyamatos kisbetűs és az írásjeleket elhagyó írásmód (ez sokkal inkább jellemző a szinkron módon szövegezett csetre, mint például az átgondolásra időt adó, aszinkron fórumhozzászólásokra vagy e-mailekre; l. FREHNER 2008, KILIAN 2001).

A kiejtés szerinti írásmód felülről látszik a helyesírás szóelemző elvét (*kézzed* 'képzeld', *mongyuk* 'mondjuk', *jáccani* 'játszani'). A fonetikus írásmód nemcsak a már említett angol nyelvi alakokat, hanem a magyar formákat is jellemzi (*nemtom* 'nem tudom', *evvan* 'ez van').

A szöveg és kép kölcsönhatása multimediális környezetben a nyelvet olyan szöveg-kép konglomerátumokká változtatja, amelyek egymást kontextualizálják és egyértelműsítik (SCHMITZ 2003: 244). Ily módon kapcsolódik össze a digilektusbeli szöveg a benne használatos emotikonokkal: az emotikonok kontextus nélkül érthe-

tetlenek (vagy csupán nagyon általános jelentéssel rendelkeznek), az emotikonok az írott szöveg félreértésének megakadályozását segítik (10. ábra; az emotikonokról: BÓDI – VESZELSZKI 2006, KESZLER 2004, RUNKEHL 2005, VESZELSZKI 2005b).

10. ábra

Három példa az emotikonhasználatra

10.1. Facebook-kvíz és az arra adott reakciók az üzenőfalán

Mi vagy ki hiányzik az életedből? [név A] tudd meg!: sex ;)
 [név B] Ez ennyi:)))Én szóltam...:DDD
 [név A] tudtam h lesz hozzáfűzni való: :D háát...ezwan.:DD
 [név B] tehetünk ellene:PAnett túlélte az utat?:DDDNem mondott semmit?:)

10.2. Facebook-üzenőfali poszt és az arra adott válasz

[név C] úú, az eru sajtból van új íz: a "különleges pusztá íze". biztos
 pusztít. :D
 [név D] Az olyan lehet mint a tejfől amit vettünk. Apu szerint téhen
 íze van. Megkérdeztem h az milyen, aszondta olyan mint a
 szaga. :D

10.3. Csetrészlet

A: majd szólj, mit vigyek -- a spar útba esik :)
 A: megmutassam a személyimet megint? ;)
 B: oké, én meg intézem a kaját.
 B: és a szülinapi szörprájt. :):)

3. Digilektus a kézírásban? Digilektus a spontán beszédben? – Az írott oralitás (vagy másképpen az írott beszélt nyelviség) – neve is jelzi – elsődlegesen a beszélt nyelven alapul. Például az *azt hiszem* > *asszem* formai redukciója a szóbeliségben zajlott/zajlik, ezt a redukálódott formát használják a digitális szövegekben (a vizsgálatok szerint részben módosult funkcióval is, lásd: MARKÓ 2003, VESZELSZKI 2010).

A szóbeliségből az írott nyelvbe vezető folyamat azonban nem egyirányú, egyre inkább erőteljes lesz egy olyan tendencia, amelyben a konceptuálisan szóbeli, de mediálisan írásbeli szövegekből (például a csevegésből) kerülnek át alakok a mediális szóbeliségbe, például a spontán társalgásba.

HAASE és munkatársai (1997) vizsgálatai szerint is a csetnyelvben használatos kifejezések a spontán beszédbe is utat találnak. Erre szolgál példaként az, hogy a *működik* igét már egyre többen használják *műxik*-ként (amely a *működik* szó rövidített, feltehetőleg a *sz-d* tövű szavakhoz analógiával hasonított, egy helyesírási csavarral megtoldott alakja), a *nagyon* szót *naon*-ként vagy a *szóval*-t *szal*-ként. Ezt a tendenciát jelzi az a budapesti buszon hallott párbeszéd is, amelyben az egyik tizenéves fiú viccet mesélt a másiknak, és az erre nem nevetett, hanem lakonikusan eny-

nyit jegyzett meg: *LOL* (a *laugh out loudly*, vagyis 'hangosan felnevet' jelentésű csetes rövidítés a hangos nevetés kifejezésére). Hasonló példa az is, hogy egy viccesnek ítélt történetet egy szmájli meghangosított feloldásával zárnak le: *És akkor ickszde!* (az *XD* emotikonként az összehúzott szemmel és nagyra nyitott szájjal való nevetést jelöli). Általános iskolás diákok beszámolói szerint beszédszünetet pótol a szóbeli kommunikációban az *ASD* – amely szintén a csevegésből származik: akkor használják, ha a csetelés során hirtelen nem tudnak mit írni, de leütik a billentyűzeten egymás mellett lévő három betűt. Ezt a három hangot ejtik ki hezitáláskor is szóban (*áesdē*).

A digilektus elsősorban géppel írott forma, a digitális médiumokhoz kötődik, de egyes jellemzői már a szóbeliségben, sőt – megfigyeléseim szerint – más írott szövegfajtákban (diákjegyzetekben, iskolai dolgozatokban, vizsgaanyagokban, sőt hivatalos levelekben) is megjelentek. Ez azonban már egy további elemzés témája.

A hivatkozott irodalom

- BALÁZS GÉZA 2003. „Minden házfalat cseréljeteK sms-falra”. Sms-fal mint elektronikus graffiti. Magyar Nyelvőr 144–59.
- BALÁZS GÉZA 2004. Választási sms-ek folklorisztikai-szövegtani vizsgálata. Magyar Nyelvőr 36–53.
- BALÁZS GÉZA 2005. Az új média új műfaja, az sms-hír – nyelvészeti megközelítésben. Magyar Nyelvőr 129–50.
- BALÁZS GÉZA 2006. Az sms-folklor – a minimálfolklor nyelvi képe I. Magyar Nyelvőr 439–56.
- BALÁZS GÉZA 2007. Az sms-folklor – a minimálfolklor nyelvi képe II. Magyar Nyelvőr 48–62.
- BAŃCZEROWSKI JANUSZ 2000. A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései. NYOMÁRKAY ISTVÁN szerk. ELTE Szláv és Balti Filológiai Intézet. Lengyel Filológiai Tanszék, Budapest.
- BAŃCZEROWSKI JANUSZ 2008. A világ nyelvi képe. A világkép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 86. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- BENCZIK VILMOS 2001. Nyelv, írás, irodalom kommunikációelméleti megközelítésben. Trezor Kiadó, Budapest.
- BÓDI ZOLTÁN – VESZELSZKI ÁGNES 2006. Emotikonok. Érzelemkifejezés az internetes kommunikációban. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest.
- DÜRSCHIED, CHRISTA 2006. Einführung in die Schriftlinguistik. 3., überarbeitete und ergänzte Auflage. Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen.
- ÉRSOK NIKOLETTA ÁGNES 2004. Sömös, sumus, írj vissza. Magyar Nyelvőr 294–313.
- FIX, TINA 2001. Generation @ im Chat. Hintergrund und explorative Motivstudie zur jugendlichen Netzkommunikation. KoPäd Verlag, München.
- FREHNER, CARMEN 2008. Email – SMS – MMS. The Linguistic Creativity of Asynchronous Discourse in the New Media Age. Peter Lang, Bern – Berlin – Bruxelles – Frankfurt am Main – New York – Oxford – Wien.

- GÓSY MÁRIA 1999. Hangzó és írott anyanyelvünk. In: „Magyar Nyelvjárások”. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének évkönyve, XXXVI, Debrecen, 3–24.
- HAASE, MARTIN – HUBER, MICHAEL – KRUMEICH, ALEXANDER – REHM, GEORG 1997. Internetkommunikation und Sprachwandel. In: WEINGARTEN, RÜDIGER Hg. 1997: Sprachwandel durch Computer. Opladen, 51–85.
- KÁLMÁN LÁSZLÓ–TRÓN VIKTOR 2005. Bevezetés a nyelvtudományba. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- KÁLMÁN LÁSZLÓ–TRÓN VIKTOR 2007. Bevezetés a nyelvtudományba. 2., bővített kiadás. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- KESZLER BORBÁLA 2004. Írásjeltan. Az írásjelhasználat szabályai, problémái és története. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- KILIAN, JÖRG 2001. T@stentöne. Geschriebene Umgangssprache in computervermittelter Kommunikation. Historisch-kritische Ergänzungen zu einem neuen Feld der linguistischen Forschung. In: MICHAEL BEIBWENGER Hrsg.: Chat-Kommunikation. Sprache, Interaktion, Sozialität & Identität in synchroner computervermittelter Kommunikation. Perspektiven auf ein interdisziplinäres Forschungsfeld. Ibidem, Stuttgart, 55–78.
- KISS JENŐ 2002. Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- KOCH, PETER – OESTERREICHER, WULF 1994. Schriftlichkeit und Sprache. In: GÜNTHER, HARTMUT – LUDWIG, OTTO Hg.: Schrift und Schriftlichkeit. Ein interdisziplinäres Handbuch internationaler Forschung. 1. Halbband. Berlin – New York. 587–604.
- LÖFFLER, HEINRICH 1985. Germanistische Soziolinguistik. Grundlagen der Germanistik, 28. Erich Schmidt Verlag, Berlin.
- MARKÓ ALEXANDRA 2003. Asszem – avagy a módosítószóvá/partikulává válás egy lehetősége a szinkroniában? Magyar nyelvészeti doktori program, dolgozat kézírata.
- RUNKEHL, JENS 2005. Text-Bild-Konstellationen. In: SIEVER, TORSTEN – SCHLOBINSKI, PETER – RUNKEHL, JENS: Websprache.net. Sprache und Kommunikation im Internet. Walter de Gruyter, Berlin – New York, 202–18.
- SCHMITZ, ULRICH 2003. Text-Bild-Metamorphosen in Medien um 2000. In: SCHMITZ, ULRICH – WENZEL, HORST Hrsg.: Wissen und neue Medien. Berlin. 241–63.
- SEBESTYÉN ÁRPÁD 1988. A belső nyelvtípusok néhány kérdéséről. In: Kiss Jenő – Szűts László szerk.: A magyar nyelv rétegződése. Akadémiai Kiadó, Budapest, 108–19.
- STORRER, ANGELIKA 2000. Schriftverkehr auf der Datenautobahn: Besonderheiten der schriftlichen Kommunikation im Internet. In: VOB, G. G. – HOLLY, W. – BOEHNEKE, K. Hg.: Neue Medien im Alltag: Begriffsbestimmungen eines interdisziplinären Forschungsfeldes. Leske + Budrich, Opladen. 153–77.
- STORRER, ANGELIKA 2001. Sprachliche Besonderheiten getippter Gespräche: Sprecherwechsel und sprachliches Zeigen in der Chat-Kommunikation. In: MICHAEL BEIBWENGER Hrsg.: Chat-Kommunikation. Sprache, Interaktion, Sozialität & Identität in synchroner computervermittelter Kommunikation. Perspektiven auf ein interdisziplinäres Forschungsfeld. Ibidem, Stuttgart, 3–24.
- TEPLAN, ANNEGRET 2005. Kommunikation im Chat. Grundlagen, Instrumente, Bewertung. Verlag Dr. Müller, Berlin.

- TRUDGILL, PETER 1997. Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába. JGYTF Kiadó, Szeged.
- VESZELSZKI ÁGNES 2002. Ūzi a mobon? Az SMS nyelvhasználat. In: BALÁZS GÉZA szerk.: Informatikai technológia és nyelvhasználat, tanulmánykötet. Trezor Kiadó, Budapest, 239–47.
- VESZELSZKI ÁGNES 2005a. Az SMS köszönőformulái. In: BALÁZS GÉZA – BÓDI ZOLTÁN szerk. 2005: Az internetkorszak kommunikációja. Tanulmányok. Gondolat–Infonia, Budapest, 284–95.
- VESZELSZKI ÁGNES 2005b. Dinamikus emotikonok. In: BALÁZS GÉZA – H. VARGA GYULA – VESZELSZKI ÁGNES szerk. 2005: A magyar szemiotika negyedfél évtized után. Líceum Kiadó, Budapest–Eger, 273–86.
- VESZELSZKI ÁGNES 2005c. Írásjelek és szimbólumok az SMS-ekben. Magyar Nyelvőr 111–6.
- VESZELSZKI ÁGNES 2007. Asszem, nemtom, h +fejt7öek-e nkd az sms-röv. – avagy az sms-beli rövidítésekről. In: Kommunikáció, Média, Gazdaság. V. évfolyam 1. szám. Budapest: Századvég Kiadó. 29–51.
- VESZELSZKI ÁGNES 2008. Egy beszélt nyelvi jellemző, a témaismétlő névmás csevegésszövegekben. Magyar Nyelvőr 235–44.
- VESZELSZKI ÁGNES 2009. Képirás vagy képes írás? Az infokommunikációs technológia hatása a felső tagozatosok írására. In: BALÁZS GÉZA – H. VARGA GYULA szerk.: Ikonikus fordulat a kultúrában. Magyar Szemiotikai Társaság – Líceum Kiadó, Budapest – Eger. 309–33.
- VESZELSZKI ÁGNES 2010. Grammatikalizáció, különös tekintettel az asszem-re. In: BÁRDOSI VILMOS szerk.: A világ nyelvi képe. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- WACHA IMRE 1992. A nyelvi rétegződés kérdései. In: KEMÉNY GÁBOR szerk.: Normatadat – nyelvi norma. Linguistica. Series A. Studia et dissertationes 8. Nyelvtudományi Intézet, Budapest. 49–105.
- WARDHAUGH, RONALD 1995. Szociolingvisztika. Osiris Századvég, Budapest.

VESZELSZKI ÁGNES (veszelszki.agnes@gmail.com)

Digilect in the system of lects

This paper aims to introduce a new language variety and a new term: digilect. Digilect is the lect of different text genres in digital communication. The author presents the newly introduced language variety (digilect) on the basis of the socio-linguistic literature and of earlier investigations on language use of digital communication. The author places the digilect in the system of language varieties. The main characteristics of the digilect are presented on the aspects of pragmatics, grammar, lexicology and typography. The rising of a new language variety is indicated by the way other varieties of language are being affected by it. This impact is demonstrated in this paper by examples from the spontaneous spoken language.

VESZELSZKI, ÁGNES